

OM ERKENDELSESTEORIENS OG VÆRDI- TEORIENS METODE

SVARBEMÆRKNINGER TIL PROFESSOR JØRGEN JØRGENSEN

Af VINDING KRUSE

I Professor *Jørgen Jørgensens* Artikel i dette Tidsskrift 1943, S 335—58, fyldes Fremstillingen ofte op med usaglige Bemærkninger og ubeherskede Udtryk, der intet har med Sagens videnskabelige Kerne at gøre. Herhen hører bl. a hans adskillige Steder gentagne og i personlige Vendinger holdte Udtalelser om mine Bøgers Brede og Omfang (S 335, 337, 351, 358). Den Slags Udtalelser giver i dette Tilfælde Bagslag. Min Bog I¹⁾ er paa 424 Sider, II paa 562 Sider, medens J J 1 er paa 492 Sider — foreløbig (ikke afsluttet) og J J 2 paa 566 Sider. Jeg skal i Modsætning til J J afholde mig fra alle subjektive Vurderinger i saa Henseende og overlader trygt Læserne at afgøre, hvilken af disse to Forfatteres Fremstillinger der er den korteste og klareste eller den mest »udflydende«, »langtrukne« e l, for at bruge J J's egne smagfulde Vendinger.

Usaglig og urigtig er endvidere J J's Udtalelse, at Fysikerne allerede har taget bestemt Afstand fra mine Udviklinger om Fysikkens Grundbegreber. Sandheden er, at den ansete Fysiker, der anmeldte min Bog I i Fysisk Tidsskrift, her fremhævede, at min Bog paa mange Punkter viser et originalt Initiativ og en værdifuld Kritik, at min Skildring af de engelske Empiristers store Indsats har ydet

¹⁾ I det følgende citeres for Kortheds Skyld min Bog: *Erkendelseslæren og Naturvidenskabens Grundbegreber*, 1941, som I, min Bog: *Erkendelse og Vurdering*, 1942, som II, og: *Videnskabens Begrundelse*, Forelæsninger ved Uppsala Universitet, 1943, som III, Jørgen Jørgensen: *Psykologi paa biologisk Grundlag*, 1941—1943, som J J 1, og hans Bog: *Filosofiske Forelæsninger*, 1935 og 1939, som J J 2, og Navnet som J J.

OM ERKENDELSESTEORIENS OG VÆRDI- TEORIENS METODE

SVARBEMÆRKNINGER TIL PROFESSOR JØRGEN JØRGENSEN

Af VINDING KRUSE

I Professor *Jørgen Jørgensens* Artikel i dette Tidsskrift 1943, S 335—58, fyldes Fremstillingen ofte op med usaglige Bemærkninger og ubeherskede Udtryk, der intet har med Sagens videnskabelige Kerne at gøre. Herhen hører bl. a hans adskillige Steder gentagne og i personlige Vendinger holdte Udtalelser om mine Bøgers Brede og Omfang (S 335, 337, 351, 358). Den Slags Udtalelser giver i dette Tilfælde Bagslag. Min Bog I¹⁾ er paa 424 Sider, II paa 562 Sider, medens J J 1 er paa 492 Sider — foreløbig (ikke afsluttet) og J J 2 paa 566 Sider. Jeg skal i Modsætning til J J afholde mig fra alle subjektive Vurderinger i saa Henseende og overlader trygt Læserne at afgøre, hvilken af disse to Forfatteres Fremstillinger der er den korteste og klareste eller den mest »udflydende«, »langtrukne« e l, for at bruge J J's egne smagfulde Vendinger.

Usaglig og urigtig er endvidere J J's Udtalelse, at Fysikerne allerede har taget bestemt Afstand fra mine Udviklinger om Fysikkens Grundbegreber. Sandheden er, at den ansete Fysiker, der anmeldte min Bog I i Fysisk Tidsskrift, her fremhævede, at min Bog paa mange Punkter viser et originalt Initiativ og en værdifuld Kritik, at min Skildring af de engelske Empiristers store Indsats har ydet

¹⁾ I det følgende citeres for Kortheds Skyld min Bog: *Erkendelseslæren og Naturvidenskabens Grundbegreber*, 1941, som I, min Bog: *Erkendelse og Vurdering*, 1942, som II, og: *Videnskabens Begrundelse*, Forelæsninger ved Uppsala Universitet, 1943, som III, Jørgen Jørgensen: *Psykologi paa biologisk Grundlag*, 1941—1943, som J J 1, og hans Bog: *Filosofiske Forelæsninger*, 1935 og 1939, som J J 2, og Navnet som J J.

en Gerning, der vil blive staaende i dansk historisk-filosofisk Litteratur, at selv den rent naturvidenskabelige Del af min Bog indeholder saa mange originale og friske Synspunkter, f Eks Skildringen af Fysikkens Beskrivelsesmetoder, at selv Fagfysikere vil have Udbytte af denne, og at han efter en Diskussion med mig i Fysisk Tidsskrift om den nyeste Atomfysiks erkendelsesteoretiske Betydning, hvor vi var uenige, endte med at udtale, at hans og min forskellige Opfattelse angik Problemer, hvorom der aldrig vil kunne herske Enighed, se Fysisk Tidsskrift 1942 S 103—108, 135—37, 1943 S 92—93.

Usaglig er ogsaa J J's stadige Beraaben sig paa sin formentlig større Indsigt i Erkendelsesteori og paa, at jeg kun er en »Amatør« (S 336, 358 o l). Man mindes her, hvad *Kant* sagde, da nogle Filosofer mod hans i deres Øjne mærkelige Teorier beraabte sig paa den sunde Fornuft: »De skulde hellere bruge Fornuften end beraabe sig paa den«. Hvem af os, J J eller jeg, der har det mest indgaaende Kendskab til Erkendelsesteori bag sig, kan han ikke godtgøre paa anden Maade end ved videnskabelig at bevise, at han har Ret og jeg Uret; og dette er, som nedenfor skal dokumenteres, afgjort mislykkedes for ham. Hvad J J's Kendskab til Erkendelsesteori angaar, vil det nedenfor blive paavist, at han paa de mest fundamentale Punkter end ikke har forstaaet nogle af den moderne Erkendelsesteoris mest grundlæggende Forskere.

Efter saaledes at have udskilt alle de mange usaglige Bemærkninger, der udgør en stor Del af J J's Artikkel, vender jeg mig til den saglige Kerne: hvem har videnskabelig, erkendelsesteoretisk Ret, hans eller min Opfattelse?

Forstaaelsen af hans Opfattelse vanskeliggøres nu i ikke ringe Grad ved, at hans spredte Udtalelser om erkendelsesteoretiske Emner i J J 1 og 2 og andre Skrifter og i Artiklen ikke udmærker sig ved Klarhed; og dertil kommer, at Diskussionen med ham i væsentlig Grad vanskeliggøres derved, at han paa flere vigtige Punkter ikke har læst nøjagtig, hvad der staar i min Fremstilling, hvilket kunde tyde paa en noget vel hastig Læsning, og derved dels tillagt mig Meninger, som overhovedet ikke findes i min Fremstilling, og dels paastaaet, at jeg har forsømt at undersøge og definere flere vigtige Begreber, endskønt min Fremstilling klart indeholder baade Undersøgelse og Definition af netop de samme Begreber.

J J paastaar saaledes (S 339—40), at jeg har forsømt at undersøge saadanne Termini og Grundbegreber som: Eksistens, Omver-

den, Aarsag, Jeg, Erkendelse o l. Denne Paastand er positivt urigtig. Jeg har saaledes givet en indgaaende Undersøgelse af Eksistensbegrebet, Virkelighedsbegrebet, Begreberne Viden, Erkendelse og Erfaring og en Definition af dem, se II 275—83 (jfr 141—42, 151, 153, 194), III 31 og 37. Omverdens-Begrebet og Jeg-Begrebet har jeg ligeledes indgaaende undersøgt og bestemt II 176—195. Af Aarsagsbegrebet har jeg endelig ogsaa givet en grundig Undersøgelse og Definition, II 112—136, 335—338, III 24, 28.

JJ paastaar endvidere, at jeg ikke har bestemt eller defineret, hvad jeg mener ved Bevis eller med bevisligt. Ogsaa denne Paastand er urigtig. Jeg har netop undersøgt, hvad det vil sige: at bevise noget, og fremhævet, at Bevis tages i 3 forskellige Betydninger, II 188, 312 og III 87—88.

Dernæst tillægger JJ mig Meninger, som overhovedet ikke findes i min Fremstilling. Saaledes faar man af JJ's Udtalelse S 342—43, 345—46, det Indtryk, at det efter min Opfattelse skulde være Erkendelseslærens sidste Ord i Sagen, at »Sondringen mellem den ydre og indre Verden faldt bort og at alt i Verden derfor til syvende og sidst kun blev vore egne Oplevelser, Sansefønmelser, Forestillinger, Følelser af Lyst og Ulyst«. Det fremgaar aldeles klart af min Fremstilling, II 82 ff, hvorfra JJ's Citat S 342 er taget, at dette netop ikke er min Opfattelse, men at det, jeg udtaler paa dette Sted, er, at udfra *Lockes, Berkeleys og Humes* Virkelighedskriterium — Sanseiagttagelserne — maatte konsekvent Sondringen mellem en ydre og indre Verden falde bort. Denne Konsekvens drog netop Berkeley og Hume. Den Dag i Dag er der betydelige Erkendelsesteoretikere, der mener, at Berkeleys og Humes Benægtelse af den ydre Verdens Eksistens ikke kan modbevise. *Bertrand Russel* siger saaledes, at denne Benægtelse er »overordentlig stærk« og at han selv (Russel) ikke kan naa til et endeligt Svar. *Herbert Iversen* hævder ligeledes, at denne Benægtelse ikke kan modbevise. Denne Berkeleys og Humes Opfattelse modbevise ikke ved JJ's sproglig-logiske Betragtning, at Modsætningen mellem indre og ydre falder indenfor Bevidsthedsindholdet, og at der maa sondres mellem Fremtrædelsesform og Genstand (S 345, JJ 1. 210—11). Denne Sondring benægter nemlig Berkeley og Hume, idet de hævder, at da ogsaa den ydre Verden er en Oplevelse i os, ved vi intetsomhelst om, hvorvidt den er en Kimære, en Drøm, eller — som Biskoppen Berkeley siger — en Forestilling, skabt i os af Gud. Fordi det ikke af Berkeley er bevist, at materielle Genstande ikke skulde kunne opfattes (JJ 1. 211),

er dermed jo ikke bevist, at disse Genstande eksisterer udenfor Bevidstheden. Iøvrig bemærkes i denne Forbindelse, at jeg naturligvis aldrig har overset den (af J J S 375 fremhævede) banale sproglige Selvfølgelighed, at Ordet Oplevelse dels kan betegne min Oplevelse som saadan i dette Øjeblik, f Eks af en Hest, og dels Genstanden for Oplevelsen, in casu Hesten.

Derimod hævder jeg, at den eneste Maade at modbevise Berkeleys og Humes nævnte Opfattelse er, som jeg har søgt at godtgøre, at deres Virkeligheds-Kriterium — Sanseiagttagelserne — er forkert, ensidigt. (II 176 ff). Dette mit Bevis om Kernen i selve dette erkendelsesteoretiske Problem har J J i sine Bemærkninger overhovedet ikke nævnt, endsige modbevist. Dette er idethele typisk for J J's Argumentation i hele hans Artikel: han fremsætter nogle sproglig-logiske Sondringer, som han paastaar, jeg skulde have overset, hvad ikke er Tilfældet; men selve Realiteten gaar han udenom.

Endvidere paastaar J J (S 346), at jeg skulde have overset, at *Omverden, Ting, Aarsagsforhold* o l i den Forstand, i hvilken man kan sige, at de er upaaviselige, er Kimærer, tomme Ord, uden angivelig Mening. Her foreligger nu det besynderlige, at netop dette har jeg selv udtrykkelig sagt! II 195 fastslaar jeg nemlig som Resultat af den foregaaende Undersøgelse, at hele Problemet og den hidtidige Strid mellem forskellige filosofiske Retninger, om Verden i sig selv, Ding an sich, altsaa netop Omverdenen, Tingen og Aarsagsforhold i den Forstand, hvori de er upaaviselige, er »uden Mening«, som beroende paa en Erkendelsesillusion! Hvis J J havde læst min Bog med tilbørlig Opmærksomhed, kunde han altsaa istedenfor Indvendinger mod mig have skrevet min Bog af, som netop retter disse Indvendinger — mod andre Filosofer.

Et Hovedpunkt i min erkendelsesteoretiske Undersøgelse er min Paavisning af, hvad jeg kalder Grundlags-Illusionen i den hidtidige Erkendelseslære. J J benævner det, jeg kalder Grundlags-Illusionen, for *Cirkularitet* og paastaar, at jeg ikke har angivet noget Kriterium paa denne formentlige Cirkularitet (347). Ogsaa denne J J's Paastand er urigtig, og hans Karakteristik af den af mig paaviste Grundlags-Illusion som Cirkularitet er ganske misvisende. II 154 giver jeg netop en Definition af Grundlags-Illusionen, idet jeg siger, at ved Grundlags-Illusionen forstaar jeg, at Tænkerne i den hidtidige Erkendelseslære, uden at vide af det, opererer med Begreber og Forhold, som man enten a) først skal

bevise, eller b) som man endog gennem den samme Undersøgelse naar til at erkende for uvirkelige. Det er kun den førstnævnte Tankefejl, a, der kan kaldes Cirkularitet (Cirkelslutning, *petitio principii*), medens den anden, b, er Grundlags-Tilintetgørelsen eller den egenlige Grundlags-Illusion; og den er langt den alvorligste og mest skjulte, selv hos de betydeligste Tænkere. I JJ's ejendommelige Bestræbelse for at forringe min Indsats i denne Henseende, Afdækningen af den egenlige Grundlags-Illusion, hjælper det ham følgelig ikke det ringeste at bruge Ordet Cirkularitet og fremhæve enkelte Filosoffer, der har opdaget Cirkelslutninger hos deres Forgængere, hvad der naturligvis ofte sker, baade i Filosofien og i Fagvidenskaberne. Det er Grundlags-Tilintetgørelsen, Grundlags-Illusionen i snevrere Forstand, som er Hovedfejlen i den hidtidige Erkendelseslære, og som er blevet afdækket og belyst i min Undersøgelse i II Kap 5 og Kap 7. Jeg har selv udførlig gjort Rede for Litteraturen før mig; og i denne er det netop udelukkende Cirkulariteten, der er blevet berørt, II 486—91. I Korthed kan Resultaterne af min Undersøgelse sammenfattes saaledes:

De Erkendelses-Faktorer, som de grundlæggende Erkendelsesteoretikere, Locke, Berkeley, Hume og Kant, opererer med, er Sansefønmelserne + Relationerne (hvilket sidste Ord kan bruges som kort Udtryk for: Rum- og Tidforhold, Ligheds- og Forskelsforhold, Forhold mellem Aarsag og Virkning o. l). Locke, Berkeley og Hume hævder nu, at Sansefønmelserne, enkeltvis eller Komplekser af dem — Tingene i den saakaldte ydre Verden — er Virkeligheden. Relationerne er derimod nogle Forestillinger, vor Aand skaber mellem Tingene (*inventions of our mind*); disse Filosoffer hævder derfor — eller maa konsekvent ud fra deres nævnte Virkelighedskriterium hævde — at Relationerne ikke er »real«, virkelige, men subjektive; de gengiver ikke Virkeligheden, se I 27—126. Som jeg nærmere har søgt at vise, II 154 ff, anvender disse Tænkere, ubevidst, paa et andet reelt Omraade, nemlig i deres Erkendelsespsykologi, hvorpaa de bygger deres ovennævnte negative Resultater, netop de Relationer (Tid- og Rumforhold, Aarsagsforhold, Ligheds- og Forskelsforhold mellem Sansefønmelser og Forestillinger), som de frakender Gyldighed som reale i den saakaldte ydre, fysiske Verden. Idet disse Filosoffer saaledes søger at bevise, at Relationerne er subjektive, ikke reale, anvender de altsaa til dette Bevis, uden at vide af det, de selv samme Relationer. Det er det, jeg kalder, at de er blevet hildet i en Grundlags-Illusion. Deres Bevis for

Relationernes Subjektivitet er dermed bristet. Dette turde være ubestrideligt; og hvad J J anfører (S 343—49) herimod, beviser intet. Han tillægger mig forøvrig ogsaa her Meninger, som slet ikke findes i min Fremstilling. Jeg bebrejder naturligvis ikke Locke og hans Efterfølgere, som J J mener (348), at de anvender Relationerne paa vore Sansefønelser, men derimod, at de hævder, at Relationerne er subjektive, naar de selv anvender disse til at bevise dette. J J's Udtalelser paa dette Sted (S 348) viser, at han mener, at Locke og Hume kun vil hævde Relationernes Uvirkelighed i Forhold til »Ding an sich«-Verdenen. Dette er urigtigt og viser, at J J paa disse fundamentale Punkter overhovedet ikke har forstaaet Lockes og Humes Erkendelsesteori. »Ding an sich«-Verdenen interesserede slet ikke Locke og Hume; de beskæftigede sig ikke med en saadan Kimære — »substances«, der er »words without meaning« — nej, det var den reale haandgribelige Verden, Sansefønelserne og deres Komplekser, Tingenes Verden, de beskæftigede sig med; og det var i Forhold til denne reale Verden, at de fastslog og konsekvent fastslog, at Relationerne ikke var »real«, virkelige (se nærmere min Undersøgelse af Lockes, Berkeleys og Humes Erkendelsespsykologi og Erkendelsesteori I S 27—126).

Dernæst bemærkes (til J J S 348), at jeg ikke bebrejder Hume, at han vil anvende de nødvendige eller lovmæssige Sammenhæng til Forklaring af psykiske Fænomener, bl a Aarsagsbegrebets Opstaaen, men *at* Hume hævder, at selv de nødvendige Sammenhæng er subjektive, »ligger i os, ikke i Objekterne«, og *at* han dog, ubevidst, anvender de samme nødvendige Sammenhæng i hele sin Psykologi og til at bevise, at de samme nødvendige Sammenhæng er subjektive. Ti dette er da ikke bevist. Det af Hume »forbedrede« Aarsagsbegreb (J J 348—49) anvender Hume endog til at fastslaa, at Sansefønelsernes og Forestillingernes Hængen sammen eller Forbinden sig med hinanden er en lige saa universel Naturlov som den, vi møder i den fysiske Verden i Legemernes Tiltrækning. Men Hume glemmer her, at alle universelle Naturlove, være sig paa fysisk eller psykisk Omraade, som Anvendelser af Aarsagssætningen, jo efter hans egen Opfattelse kun er rent subjektive, noget, der ikke ligger i de reale Fænomener, men i os.

En almindelig Indgaaen paa Kants »flertydige« Erkendelsesteori (J J S 349) har jeg i mine Fremstillinger afholdt mig fra. Det kan overlades til andre, der har gjort dette udmærket, bl a den store Litteratur herom i »Kantstudien« og Vaihingers indgaaende Kom-

mentar. Jeg har alene holdt mig til de Sider af Kants Erkendelsesteori, der er uomtvistelige og som berører mit Problem om Grundlags-Illusionen. Jeg har saaledes naturligvis intetsteds hævdet noget saa absurdt som, at Ligheder og Forskelle efter Kants Opfattelse ikke skulde findes i Erfaringsverdenen (J J 351), men alene, at hans Opfattelse er en Grundlags-Illusion, naar han hævder, at vor Opfattelse af Eks af Lighed og Forskel er subjektive i den Forstand, at den ikke gælder for »Ding an sich«-Verdenen, og overhovedet opstiller denne, naar han dog kun kan naa til denne »Ding an sich-Verden« og dens Adskillelse fra Erfaringsverdenen ved Hjælp af den samme Opfattelse af Forskel og Lighed, som han selv hævder kun har Gyldighed for Erfaringsverdenen¹⁾.

Sluttelig kommer J J S 351—58 i sin Artikkel ind paa det Spørgsmaal, jeg særlig har behandlet i II Kap 10 og i III, nemlig om *Videnskabens Begrundelse*. Dette Afsnit af J J's Artikkel er be-

¹⁾ Om min ovenfor nævnte Paavisning af, hvad jeg kalder Grundlags-Illusionen i den hidtidige Erkendelsesteori, bemærker J J iøvrig (S 347), at den forlængst er fremsat og klarere udnyttet af en anden før mig, nemlig af Leonhard Nelson i hans Bog: »Über das sogenannte Erkenntnisproblem« (der forøvrig er fra 1908 og ikke, som af J J anført, fra 1904). Alene denne Bemærkning viser, at J J overhovedet ikke har forstaaet det centrale i min Tankegang eller læst min Bog med Opmærksomhed. Nelson giver i sin nævnte Afhandling (der er et Led i en Serie Afhandlinger af forskellige Forfattere til Genoplivelse af *Fries' Filosofi*) en skarpsindig Kritik af Kant og Ny-Kantianerne, anf V S 581—646, og søger iøvrig at godtgøre Erkendelsesteoriens Umulighed gennem en filosofihistorisk kritisk Gennemgang af Kant og en Række andre tyske Erkendelsesteoretikere, 648 ff, medens han derimod ikke giver nogen tilsvarende Kritik af de engelske Erkendelsesteoretikere. Han afslører forskellige Cirkelslutninger og hævder særlig, at Erkendelsesteori d v s et Forsøg paa at begrunde en objektiv gyldig Erkendelse beror paa en Cirkelslutning, idet den forudsætter og anvender, hvad den skulde bevise, nemlig netop en gyldig Erkendelse. Derimod har Nelson slet ikke set, endsige behandlet det, der er Hovedsagen i min Erkendelsesteori, nemlig Grundlags-Tilintetgørelsen, som intet har med Cirkulariteten at gøre. Medens denne blot bestaar i at gaa ud fra det, man skal bevise, bestaar Grundlags-Tilintetgørelsen i at kritisere Tænkeformer og som Resultat heraf hævde disses Ugyldighed og samtidig ubevidst at anvende de selv samme Tænkeformer til at bevise dette; og det er denne Illusion, jeg har paavist, ligger til Grund baade for de engelske Filosofers, Lockes, Berkeleys og Humes og Kants og nyere tyske Filosofers Erkendelsesteori, og som idethele er Hovedfejlen i den hidtidige Erkendelsesteori. Iøvrigt bygger Nelsons egen Opfattelse af Erkendelsesproblemet ligesom hans Forbillede *Fries' Opfattelse* paa noget, han kalder den uanskuelige, umiddelbare Erkendelse, og som skal være Grundlaget for en Fornuft-Kritik, men som iøvrig er meget uklar, Nelson anf. V. 528 ff, 725 ff, 756 ff.

synderligt derved, at han i sit Forsøg paa at vise, at min Opfattelse her er urigtig, simpelthen har udeladt Halvdelen af min Bevisførelse. Det tør siges at være en nem Maade at kritisere en Opfattelse paa. Han tager her enkelte Citater af min Udvikling, men giver overhovedet ikke en Fremstilling af min Tankegang i Sammenhæng.

I Korthed kan min Tankegang om Videnskabens Begrundelse i naturlig Sammenhæng udtrykkes saaledes: I alle Videnskaber ender Bevisførelsen i visse sidste Forudsætninger, som ikke kan bevises ved de Metoder, disse Videnskaber selv anvender. Matematikken ender saaledes i visse sidste Grund-Aksiomer, f Eks: den rette Linje er den korteste Vej mellem to Punkter, $3 + 2 = 5$. Den matematiske Videnskab erkender selv, at disse Aksiomer ikke kan bevises ved Matematikkens egen Metode, ti Bevis i den Betydning, hvori denne Videnskab tager dette Ord, bestaar i: at udlede en Paastand af andre Paastande ved logiske Slutninger. Men naturligtvis maa man da tilsidst ende i nogle fundamentale sidste Paastande, der ikke kan udledes af andre, de nævnte Aksiomer. I de beskrivende Realvidenskaber, Naturvidenskaber og Aandsvidenskaber, bestaar Beviset i: at godtgøre en Paastands Overensstemmelse med Virkeligheden; og herved maa man, som jeg har søgt at vise, forstaa: samtlige Sanseiagttagelser eller Selviagttagelser i Ligheder og Forskelle, lovmæssige Sammenhæng, Tid og Rum, i størst mulig Korrelation, idet vi baade i Dagliglivet og i Videnskaberne ser bort fra »Ding an sich«-Verdenen. Men, som jeg har fremhævet (II 275—76), maa man sondre mellem Virkeligheden som Genstand for vor Opfattelse og selve denne dvs Sanseiagttagelser og Selviagttagelser i nævnte Relationers Sammenhæng. Vor Tids Opfattelse af Virkeligheden, altsaa samtlige vor Tids Iagttagelser i Sammenhæng er forskellig fra Menneskenes Opfattelse af Virkeligheden i Oldtiden (jfr det Kopernikanske ktr. det ptolemæiske Verdensbillede), og kan rimeligvis blive meget forskellig fra Opfattelsen om 1000 Aar. Men naar det drejer sig om at bevise en Paastands Rigtighed, er det naturligtvis Overensstemmelsen med vor Tids samlede Iagttagelser af Virkeligheden i nævnte Sammenhæng, der er afgørende. II 275—280, III 87—88.

Alle de nævnte Videnskaber kaldes almindelig de beskrivende Videnskaber. Men foruden disse Videnskaber findes der en Række Videnskaber, der har faaet en stedse stigende Betydning i nyere Tid, og som kan kaldes de anvendte eller eksperimentale vurderende Videnskaber. Hertil hører f Eks Ingeniørvidenskab, Land-

brugs- og Forstvidenskab, Lægevidenskab. Vi forholder os ikke blot passivt iagttagende overfor Naturens Processer, fysiske og psykiske, men ogsaa aktivt indgribende, idet vi opdager, at vi (ved Hænder, Redskaber, Maskiner, Apparater o.l.) kan ændre disse Processers Forløb. Ordet »anvendte« er det mest korrekte om disse Videnskaber, ti ogsaa de beskrivende Videnskaber, f. Eks Fysik og Kemi anvender jo Eksperimentet, nemlig for at konstatere, om en vis lovmæssig Sammenhæng forholder sig paa den eller den Maade. Der maa derfor sondres mellem dette konstaterende og det vurderende Eksperiment, hvilket sidste gaar ud paa at udnytte de lovmæssige Sammenhæng til at opnaa de for os Mennesker mest hensigtsmæssige Resultater, altsaa til Gavn for Menneskeheden. II 234—44.

Videnskabeligt Bevis betyder umiddelbart noget andet i de beskrivende Videnskaber end i de anvendte eller eksperimentale vurderende. I de beskrivende Videnskaber er Beviset for en Paa-stand som nævnt Paavisning af dens Overensstemmelse med Virkeligheden i den anførte Betydning, og herunder gaar ogsaa det konstaterende Eksperiment. I de anvendte Videnskaber, som alle tekniske Videnskaber, Lægevidenskab o.s.v., bestaar Beviset i Paavisningen af, at den og den Indgriben i de lovmæssige Sammenhæng har de og de hensigtsmæssige eller gavnlige Virkninger. Disse eksperimentale vurderende Videnskabers Bevis er ikke videnskabelig af lavere Rang eller Orden end de beskrivende Videnskabers Bevis (II 288—95). — Matematikkens sidste Forudsætninger, Aksiomerne, beror paa visse Sider af Virkeligheden, Størrelser, Form, Tal, og stemmer forsaavidt med denne. Men vi har i Matematikken vedtaget at abstrahere disse ud fra den øvrige Virkelighed; og disse Vedtagelser har vist sig hensigtsmæssige.

Eksperimentet er ikke blot en intellektuel Proces. Naar Menneskene fra Tidernes Morgen til vore Dage med Hænder, Redskaber, Maskiner, Apparater, psykiske Indvirkninger har grebet ind i Naturprocessernes Forløb, er det først og fremmest sket, fordi de, som fremhævet, opdagede, at de ved at gribe ind i disse kan ændre dem til Gavn for sig selv, til Gavn for Menneskeheden, til Tilfredsstillelsen af dennes Behov, til Undgaaelse af Ulyst og Fremme af Lyst. Man kan derfor ogsaa kalde det vurderende Eksperiment en Fremvillen eller Fremføling, en Følen sig frem i Tilværelsen paa utallige forskellige Maader, ad mangfoldige Veje.

Hvori bestaar nu, nærmere betragtet, denne eksperimentale Proces eller Metode?

Den bestaar 1) i en Iagttagelse af, at et Fænomen i Naturen, x, altid følges af et andet Fænomen, y, altsaa en lovmæssig Sammenhæng, 2) en Iagttagelse af, at ogsaa, naar vi selv sætter x ind, følges det af y, og 3) at vi ved at sætte visse Fænomener ind kan opnaa visse andre, for os gavnlige Fænomener.

Der er altsaa slet ikke Tale om, som J J paastaar, »et yderst tvivlsomt og vagt Begreb«, »brygget sammen af det populære Instinktbegreb, Bergsons élan vital, det mangetydige Intuitionsbegreb og de populærfilosofiske Begreber om Fantasi og Gætning« (J J S 352). Der er tværtimod Tale om og kun Tale om den ganske bestemte, klart definerede Proces: den eksperimentale vurderende (II 234 ff, III 42 ff). Mere misvisende Fremstilling af en andens Tankegang end J J's Fremstilling S 352 ff kan næppe gives.

Disse to Arter af videnskabelige Beviser, kort udtrykt det beskrivende og det eksperimentale vurderende, kunde paa Forhaand synes at være meget forskellige. Dette er dog formentlig ikke Tilfældet. For det første er den vurderende Eksperimentalviden kun en Underafdeling af den beskrivende Viden ifølge Naturlovene, der netop udtaler sig generelt, altsaa ogsaa om Fænomenernes lovmæssige Følgen hinanden i Fremtiden (II 283—84, III 50). Men dernæst er det et Spørgsmaal, om ikke den beskrivende Viden i sidste Instans beror paa en eksperimental. De psykiske Faktorer, hvorved vi i Videnskaben udforsker Virkeligheden: vore Iagttagelser, vor Opfattelse af Ligheder og Forskelle og af lovmæssige Sammenhæng mellem disse Iagttagelser, kan formentlig kun være blevet de fremherskende, fordi vi gennem utallige eksperimentelle psykiske Erfaringer har fundet, at de er de bedst egnede til at udforske Virkeligheden¹⁾.

¹⁾ Min Opfattelse paa sidstnævnte Punkt er naturligvis kun fremsat som en Hypotese, da vi ingen sikker Viden kan have herom. J J paastaar forøvrig (353), at min Opfattelse paa sidstnævnte Punkt i »Princippet blot er Machs Anvendelse af Darwinismen paa Erkendelsespsykologiens Omraade«. Dette er urigtigt, ti 1) har jeg i Overensstemmelse med moderne Biologi og i Modsætning til Darwinismen udtrykkelig betonet, at nye Typers, der under Menneskets og dets Erkendelses-Faktorers Opstaaen, ikke skyldes en Tilpasning af ældre til Omgivelserne, men er en selvstændig Ny-Dannelse (af ukendte Aarsager) af Typer, som derefter udvælges, fordi de viser sig at være de bedst egnede, med Frasortering af de mindre egnede, og 2) gaar Machs Erkendelsesteori ikke ud paa en Undersøgelse af de eksperimentelle Metoder, konstaterende og vurderende, og deres forskellige Anvendelsesomraader, som for mig er Hovedsagen paa dette Punkt, men en Paavisning af, at Mennesket ved sin Erkendelse tilpasser Sanseiagttagelserne til større tankeøkonomiske Enheder, Almenbegreberne. Dette kan med en vis Ret

Den eksperimentale vurderende Metode er nu ikke indskrænket til det fysiske Omraade, til de anvendte Naturvidenskaber f Eks Ingeniørvidenskab og Lægevidenskab, som den traditionelle Opfattelse mener, men kan, som jeg har paavist, ogsaa finde en frugtbar Anvendelse paa det psykiske Omraade; og Overgangen mellem disse Anvendelsesomraader er ganske gradvis. Ligesom Lægevidenskaben eksperimentelt kan paavise, at Nydelsen af visse Stoffer i større Kvanta er skadelig for Organismen, saaledes kan det paa psykisk Omraade eksperimentelt godtgøres, at visse Foreteelser, som Mangel paa Beherskelse overfor visse Nydelsesmidler, er skadelig for Individets Liv; og ligesom visse legemlige Arbejdsmetoder er gavnlige for den legemlige Organisme, saaledes kan det psykisk eksperimentelt godtgøres, at f Eks Koncentration om Arbejde i det hele og store er gavnlig for Individets Liv. Hermed er vi ovre i Etikken. Den individuelle Etik er efter min Opfattelse intet andet end sjælelig Lægevidenskab; og jeg har gjort et Forsøg paa at give en eksperimentel, klinisk Etik (II 527—44). Hermed er den individuelle Etik grundlagt paa Erfaringens Fundament. Heroverfor har JJ intet andet at gøre end at køre frem med den gamle Traver: »hvorfor skal jeg fremme min egen Sundhed og Erhvervsdygtighed, hvis jeg foretrækker at nyde Livet og tage de eventuelle Konsekvenser heraf« (JJ 355). Atter her har JJ ikke læst, hvad min Fremstilling klart siger. Den eksperimentelle Erfaringsetik, som jeg har søgt at grundlægge, kan, som jeg udtrykkelig fremhæver, lige saa lidt som Lægevidenskaben opstille absolute moralske Bud, hverken i religiøs Betydning eller i Betydning af Kants kategoriske Imperativ. Den nye Etik kan efter den fremhævede eksperimentelle Metode kun sige til Mennesker: Hvis I vil fremkalde den for jert Liv gavnlige Virkning y, maa I sætte Aarsag x, en bestemt Adfærd fra jeres Side ind. JJ forveksler i sin uklare Tankegang 354—56 den eksperimentelle vurderende Metode med kategoriske Vurderingssætninger: Du bør, Du skal, endskønt jeg klart har fremhævet den fundamentale Forskel herimellem, som to Ting, der intet har med hinanden at gøre. Rent *sproglig* kan man godt beholde de korte Udtryk: Du bør, Du skal, naar man blot er klar over, at de netop kun er *korte*

siges, men er iøvrig ikke andet end, hvad allerede er fremhævet af Locke og Hume, til hvis Værker Mach kun havde et ret ringe Kendskab, se min Analyse af Machs Grundbegreber og økonomiske Erkendelsesteori i I 363—74.

Udtryk for de hypotetiske: hvis Du vil opnaa det eller det Resultat, maa Du vise den eller den Adfærd. II 296, III 50—51.

Lige saa forvirret og uklar er JJ, naar han kommer ind i den sociale Etik og de sociale Videnskaber, Retsvidenskab og Nationaløkonomi. Min Opfattelse kan her kort udtrykkes saaledes: det menneskelige Samfund har gennem sine eksperimentelle socialpsykiske Erfaringer i Aartusender naaet frem til den Grundsætning, at Menneskene maa afholde sig fra at skade hinanden, ti denne Grundsætnings Gennemførelse sikrer de Enkeltes Arbejdsfred til Gavn for dem selv og andre, Familie og Samfundet, fremmer derved Produktionen, værner mod Lidelser, sikrer en god Arbejdsdeling og medfører mange andre Goder. Og saa stærkt har Samfundet fundet dette eksperimentelle Bevis for nævnte Grundsætning, at det gennemtvinger den som almen Adfærd ved Retshaandhævelsens mange Midler, Straf, Erstatning, Forbud, Vindikation, Internering, Kastration, Sterilisation osv. Heroverfor har JJ ogsaa kun den gamle banale Indvending fra Fortidens etiske Negativisme: hvorfor skal man søge Menneskehedens eller Samfundets Tilfredsstillelse og Fremgang (JJ 354—56)? Dette Spørgsmaal vil efter min eksperimentelle Etik ikke gentage sig i Fremtiden; og JJ hører til de sidste Repræsentanter for denne uddøende Tankegang. Den sociale Etik og Retslæren kan nemlig, naar de vil bygge deres Undersøgelse paa den vurderende Eksperimentalmetode, simpelthen paa nævnte Spørgsmaal svare: vi siger ikke imperativt, absolut, til Samfundet og dets Mennesker: I bør ikke skade hinanden, men derimod det mere beskedne og nøgterne, rent videnskabelige: hvis Samfundet vil opnaa de ovennævnte fordelagtige Virkninger — i Henseende til Arbejdsfred, Produktion, Arbejdsdeling, Lidelsers Formindskelse osv — maa det i alle Love gennemføre denne Grundsætning, at Mennesker ikke skader hinanden. Og alle Samfund har i stigende Grad og allermest i Nutiden følt sig saa overbevist af dette vurderende Eksperimentalbevis, at de Mennesker, der skader andre, hugger Samfundet Hovedet af, kastrerer, steriliserer, indespærrer paa Livstid eller mindre Tid, paalægger Erstatninger osv. Hvad der gælder denne Grundsætning, gælder ogsaa de tre andre Retfærdighedens Grundsætninger, som JJ citerer efter mig S 356. Ogsaa disse Grundsætninger har utallige eksperimentelle samfundsmæssige Erfaringer i Aartusender godtgjort Rigtigheden af.

JJ's Udvikling S 354—55 viser, at han overhovedet ikke har forstaaet Kernen i Problemet: Beskrivelse og Vurdering i Rets-

videnskaben og Nationaløkonomien. Som jeg nærmere har paa- vist, kan man ikke skille Beskrivelse og Vurdering ad, saaledes at man skulde kunne give en rent beskrivende, vurderingsfri Beskrivelse i disse Videnskaber. Selv i den positive Retsvidenskab vil man ustanselig, baade i Fortolkning af Lovenes Ord, i Valget af Aanalogi- eller Modsætningsslutninger fra Lovbudene, i de reale Grunde ud fra Sagens Natur, være nødsaget til at indføre Vurderinger. I visse Retsomraader, som Ejendomsretten, beror ca. Halvdelen af Retsreglerne ikke paa Beskrivelse af de gældende Lovregler, men paa vurderende Betragtninger ud fra Sagens Natur. I Nationaløkonomien vil en rent beskrivende Fremstilling, som bla Myrdal paa en interessant Maade har forsøgt, ikke blot betyde »en af de enkelte Økonomers individuelle (personlige, subjektive) Vurderinger uafhængig Beskrivelse« (JJ 355), men en Fremstilling, der i enhver Henseende er fri for etiske Værdier, og hvor endog den saakaldte Værdilære søges beskrevet »værdifrit«. Som jeg nærmere har paa- vist, er det i Virkeligheden umuligt at give en saadan absolut værdifri beskrivende Fremstilling i Nationaløkonomien, ligesaa umuligt som at give en værdifri Fremstilling i Retsvidenskaben, for Nationaløkonomiens Vedkommende alene af den Grund, at Samfundet ikke er en rent økonomisk Organisme, men en *retslig-økonomisk* Organisme, idet selv den borgerlige Rets enkleste Regler griber dybt ind i og omformer Samfundets økonomiske Liv, se nærmere II 516—519.

Men foruden, at de saakaldte beskrivende retsvidenskabelige og nationaløkonomiske Fremstillinger netop kun er »saakaldte« beskrivende og i Virkeligheden ved Siden af beskrivende i vidt Omfang vurderende, saa er disse to Videnskaber jo ogsaa *selvstændig* produktive i rent vurderende Undersøgelser. Hver Lovbetænkning, hver retsvidenskabelig Undersøgelse de lege ferenda bygger overalt paa selvstændige etiske og retstekniske Vurderinger. Og det er kun en Misforstaaelse af Tiden at kalde disse Undersøgelser og Overvejelser for »politiske«, »retspolitiske« o l, II 294—95 Noten. Grunden til disse Udtryk er den, at man ikke rigtig vilde anse disse Undersøgelser og Overvejelser for strengt videnskabelige; og det ligger atter i, at man ikke har kunnet paa- vise, *hvad* det egentlig var for en Metode, de hvilede paa og anvendte, og *om* denne Metode med Rette kunde kaldes videnskabelig. Efter at jeg i II har paa- vist, hvori denne Metode egentlig bestaar, at den i Virkeligheden er den, jeg kalder den eksperimentale vurderende Metode, og den samme, hvorpaa alle tekniske

Naturvidenskaber og Lægevidenskaben hviler i alle deres Anvendelser, maa den vurderende Retsvidenskab og Nationaløkonomi lige saa vel anses for Videnskaber som disse Naturvidenskaber; og de uheldige, misvisende — og tilmed i den almindelige Bevidsthed nedsættende — Ord »økonomisk-politisk« og »retspolitisk« kan fremtidig forsvinde.

JJ betoner adskillige Gange i sin Artikel Vigtigheden af at analysere de Termini og Begreber, man anvender. En Retning indenfor Filosofien i nyere Tid har gjort denne sproglig-logiske Analyse til et Hovedformaal, og i JJ's Bøger, navnlig JJ 1 og 2, indtager denne Analyse en fremtrædende Plads.

Naturligvis er det vigtigt for enhver Fagvidenskab i Almindelighed og for Erkendelseslæren i Særdeleshed nøje at undersøge Betydningen af de Ord og Begreber, de anvender, og saa vidt mulig fastslaa bestemte Definitioner heraf. Jeg har selv, som ovenfor vist, i min Erkendelseslære indgaaende analyseret og defineret saadanne Ord og Begreber som »Eksistens«, »Virkelighed«, »Viden«, »Erkendelse«, »Erfaring«, »Bevis«, »Aarsag«, »subjektiv«, »objektiv«, »apriorisk«, »empirisk« ol og derunder gjort opmærksom paa, at disse Ord ofte uden Klarhed bruges i forskellige Betydninger, se II 141 ff, 194 ff, 275 ff, 299, 307, I 150—51, 337 ff, II 112 ff, 325 ff, III 87—88. Og i Retslæren har jeg analyseret Ord og Begreber som »Ret« og »Pligt«, »Lov«, »Retfærdighed«, »Retskilder«, »Skyld«, »Skade« osv, Retslæren I 8 ff, 25 ff, 30 ff, 105 ff, 197 ff, 277 ff.¹⁾

Men lige saa berettiget og nødvendig denne Opgave at analysere Ord og Begreber er, lige saa givet er det, at den, hvis den drives ensidigt, kan føre paa Afveje i videnskabelig metodisk Henseende; og det kan ikke nægtes, at JJ og den Retning, han tilhører, i ikke ringe Grad er kommet ind paa disse ensidige Veje. Navnlig i 2 Henseender kan den sproglig-logiske Retning føre til uheldige Metoder:

1. Denne Retning kan for det første let i sin Optagethed af Analysen faa den Opfattelse, at den sproglig-logiske Analyse af Ord og Begreber er Hovedsagen for Forskningen, medens Realitetsundersøgelsen skydes i Baggrunden; og dens Dyrkere fristes til

¹⁾ JJ har (336) besynderlig nok forventet at finde Analyser af de ovennævnte Begreber fra Retslivet i mine Fremstillinger af Erkendelseslæren, I og II. Denne Forventning er selvfølgelig uberettiget. Analysen af disse Begreber findes i min Retslære og kan naturligvis kun findes der.

at tro, at naar den *sproglig-logiske Analyse* er klaret, er *selve Realitets-Problemet* det ogsaa. Det er saaledes betegnende, at J J 340 betoner, at det store Fremskridt, denne Filosofi, navnlig i det 20. Aarhundrede har gjort, bestaar i, at man bevidst har gjort Analysen af Ord og Grundbegreber til »Hovedmetode«. Typisk er ogsaa J J's Udtalelse S 344: »Problemet er ikke: Eksisterer der Ting eller ej — men: hvad mener vi, naar vi siger, at der eksisterer Ting?« Det er det samme som at sige: »Problemet er ikke: Eksisterer der Atomer eller ej, — men: hvad mener vi, naar vi siger, at der eksisterer Atomer«. En Naturvidenskabsmand vilde utvivlsomt udtrykke sig omvendt: Problemet er: »Eksisterer der Atomer; men samtidig maa vi naturligvis sproglig, logisk klare os: hvad forstaar vi ved at »eksistere«. At den sproglig-logisk analyserende Retning rummer en betydelig Fare for at forveksle Ord og Ord-Undersøgelser med Realitet, har J J selv slaaende dokumenteret ved hans fejlagtige, ovenfor anholdte Argumentation overfor den Opfattelse, der benægter Eksistensen af den ydre Verden. Ma O det maa aldrig, hverken i Erkendelseslæren eller i Fagvidenskaben glemmes, at der ved Siden af et sproglig-logisk Analyse-Problem altid tillige og først og fremmest er et realt-videnskabeligt Problem.

2. Men dernæst rummer den sproglig-logisk analyserende Retning en anden Fare, nemlig, at den tilsidst i sin ensidige Tendens tror at kunne analysere alt, at Analysen *ingen Grænser* har. Enhver Analyse, ogsaa den sproglig-logiske, er en Analyse eller Op-løsning af noget i Elementer eller Bestanddele, forudsætter altsaa disse; og da der saaledes stadig maa findes en Flerhed af Elementer, for at en Analyse kan finde Sted, maa der tilsidst være en Grænse for Analysen; man ender tilsidst i visse uanalyserbare Elementer; længere kan Analysen ikke drives. Forsøger man det alligevel, kommer man ind i uklare og vidtsvævende Betragtninger, der ikke reelt fører til nogetsomhelst i yderligere Forstaaelse. J J's Bøger, 1 og 2, viser os klart Faren ved denne udover disse bestemte Grænser analyserende Metode.

Blandt de sidste uanalyserbare Realiteter og dermed uanalyserbare Begreber findes der saaledes f Eks noget, vi kalder det »psy-kiske«, paa Dansk det sjælelige eller »Bevidsthed«, Genstanden for den Videnskab, vi kalder Psykologi. Psykologer, der ikke er hildet i den ensidige logisk analyserende Retning, nøjes med at fastslaa som Psykologiens Genstand det psykiske eller Bevidstheden som en Kendsgerning, ethvert Menneske er fortrolig med, og at frem-

hæve, at Bevidsthed altid er Bevidsthed om noget, og at dette noget er mangfoldige Fænomener, Bevidsthedsfænomener, Sansefølelser, Forestillinger, Følelser osv, se saaledes *Frithiof Brandt: Psykologi I 1934 S 9—14*. JJ siger i Begyndelsen af sin Psykologi, at Psykologi »almindeligvis defineres som Læren om de saakaldte Bevidsthedsfænomener dvs saadanne Fænomener som f Eks Følelser og Stemninger, Fornemmelser og Forestillinger« osv; men derefter siger han, at hvad »bevidst« og »Bevidsthed« nærmere vil sige, vil han senere undersøge, JJ 1. 6. I et senere Kap V, S 109—51 kommer han nærmere ind herpaa. Han nævner først, at bevidst betegner en Modsætning til bevidstløs og kommer ind paa forskellige Slags Bevidstløshedstilstande, JJ 1. 109 ff, men fremhæver samtidig, at han stadig ikke er naaet til en Klarhed eller Definition af Begrebet »Bevidsthed«, men at han søger en saadan, 114.

Hvis man nu vil spørge, hvad der kommer ud af JJ's Analyse i det følgende af Ordet og Grundbegrebet »Bevidsthed«, kan man for Klarhedens Skyld sondre mellem to Spørgsmaal i denne Analyse, nemlig: I Hvad er »Bevidsthed« for et Fænomen, hvorledes skal man definere det? og II »Eksisterer« »Bevidsthed« i den under I definerede Betydning?

Ad I. JJ spørger i den følgende Undersøgelse, S 147: »Betyder eller betegner Ordet »Bevidsthed« noget?« Dertil svarer han ved at gentage det ovennævnte fra 1 S 109 anførte, at til dette Spørgsmaal vil han »i første Omgang svare med et ubetinget Ja,« eftersom »jeg ved saa sikkert som noget, at jeg ikke er bevidstløs«, JJ 1. 147. Her er der altsaa virkelig noget, som selv JJ anser for sikkert, for sikker Viden, endskønt Ordene »i første Omgang« lyder lidt ildevarslenende. Hvoraf ved JJ nu, at han er bevidst, ikke bevidstløs? Dertil svarer han, at det ved han af, at han oplever noget: ser, hører og føler osv, 1. c. 148. Jeg oplever disse Bevidsthedsfænomener: Sansefølelser, Følelser, Stemninger o l og derigennem, at jeg er ved »Bevidsthed«, er »bevidst«; derimod oplever jeg ikke noget, man kan kalde »min Bevidsthed«. JJ hævder, at medens vi oplever eller mærker de enkelte Sansefølelser, Følelser osv, saa »mærker jeg ikke min Bevidsthed«, 1. c. 148. Men her maa man spørge JJ: hvad menes der med at »mærke« eller »opleve« noget? Analysen skal jo efter JJ's egen analytiske Metode føres igennem tilbunds. Men det gør han ikke selv. Vi faar ikke af ham en nærmere Analyse eller Definition af, hvad det vil sige, at vi »mærker« noget eller »oplever« noget, og dette maa vi

dog have at vide, have analyseret, før vi kan prøve Rigtigheden af Paastanden, at jeg ikke »mærker min Bevidsthed«. Betyder »mærke« kun Sansefønelserne, Følelserne, Stemningerne? Eller betyder min »Mærken« noget ogsaa min Skelnen? Jeg skelner jo ikke blot mellem de enkelte Sansefønelser, Forestillinger, Følelser, men ogsaa mellem alle disse og et »noget«, der har disse Oplevelser. Min Bevidsthed er ikke blot disse isoleret, men Enheden i dem, Sammenfatningen af dem alle i denne Enhed, som kan kaldes »min Bevidsthed«, »mit Jeg«. Hermed menes jo ikke en mystisk Sjælesubstans, der kan leve adskilt fra Legemet, eller en Bevidsthed uden Oplevelser og lignende Ubevisligheder, men det ganske simple, at jeg »mærker« en Forskel mellem de enkelte Fønelser, Forestillinger, Følelser, og mit Jeg eller min Bevidsthed som den Enhed, der har alle disse Oplevelser og sammenfatter dem som mine Oplevelser. Mærkelig nok synes JJ ikke paa dette Sted at have noget at indvende mod Forestillingen »mit Jeg«, saaledes som mod Forestillingen »min Bevidsthed«, idet han her (1. c. 148) siger, at »jeg ser«, »jeg føler« o l. Men hvilken Realitetsforskel er der mellem »mit Jeg« og »min Bevidsthed«? Andetsteds i hans Fremstilling stiller han sig forøvrig ogsaa skeptisk overfor Jeg-Forestillingen, navnlig JJ 1. 231—32, hvor Jeget anføres i Gaaseøjne, og hvor han navnlig polemiserer mod et »aandeligt Jeg«, se ogsaa s V 402—03, hvor han kritiserer Forestillingen om »Jeget« som aktivt Væsen, havende Drifter, Viljekraft o l.

Resultatet er da idethele, at hvad enten vi kalder Enheden, der har vore Oplevelser, for »mit Jeg« eller »min Bevidsthed«, kan man ikke som JJ paastaa, at jeg ikke mærker eller oplever noget, jeg kan kalde »min Bevidsthed«, saalænge han ikke har analyseret, hvad der menes med: at »mærke noget«, at »opleve noget«. Andre Steder bruger han istedenfor disse Ord Udtrykket: at Fænomener som Fønelser, Følelser o s v »foreligger« (1. c. 152, S 157). Men heraf bliver man heller ikke klogere, da JJ heller ikke analyserer eller definerer, hvad han mener med, at noget »foreligger«.

Vi er altsaa efter alle disse JJ's Udviklinger ikke kommet et Skridt videre i Analysen af Psykologiens Genstand, Bevidsthed eller Bevidsthedsfænomener, udover det, at »bevidst« er Modsætning til »bevidstløs«. Heller ikke den følgende Fremstilling, JJ 1. 157 ff bringer os videre. Men endelig S 169 naar vi frem til det, der skal være Resultatet af alle de foregaaende 168 Sider: Definitionen af »Bevidsthed«, »Bevidsthedsfænomener«. Vor Forventning spæn-

des ogsaa stærkt her ved de indledende Ord: »Og herved er vi nu omsider naaet til vor søgte Definition af Ordet »Bevidsthedsfænomen« (— »psykisk Fænomen« — »mentalt Fænomen« — »sjæleligt Fænomen« — »aandeligt Fænomen«), S 169 f o, og ved undtagelsesvis særlig tykke Typer til at udtrykke Definitionen. Hvorledes lyder da denne længe søgte, gennem store analyserende Anstrengelser naaede Definition? Den lyder ordret, i udhævede Typer saaledes: »Ordet »Bevidsthedsfænomener« er ensbetydende med Ordene »Fænomener, der viser hen til en bevidst Tilstand hos en Organisme«. Som man ser, er Definitionen en ren Tautologi. I Realiteten siger den jo intet andet end, at Bevidsthedsfænomener er Bevidsthedsfænomener eller: Bevidsthed er Bevidsthed. Det tør siges at være et magert Resultat af de lange og mange analyserende Anstrengelser. (J J har ovenikøbet haft store Anstrengelser med blot at finde Udtrykkene for denne tautologiske Definition, ti han havde først givet Definitionen en anden Form, derefter kasseret den og ladet Siden omtrykke).

Men at der ikke kommer nogensomhelst Realitet, nogetsomhelst nyt ud af selv de længste Analyser af Begreber som »Bevidsthed« eller »psykisk«, men intet andet end tautologiske Definitioner, Ord og Ord, der intetsomhelst forklarer, kunde J J paa Forhaand have sagt sig selv, hvis han havde erkendt Sandheden i, hvad der bl a fremhæves i den videnskabelige Metodelære, jeg giver i II Kap 13, S 312 ff, hvor jeg blandt andet advarer mod de altid haabløse Forsøg paa at ville analysere det uanalyserbare, f. Eks. det psykiske og det fysiske.

II. Dernæst maa spørges: Mener J J efter sin Analyse, at »Bevidsthed«, »Bevidsthedsfænomener«, det »psykiske« eksisterer? Vi saa ovenfor under I, at J J ikke mente, at Bevidsthed i Betydningen »min Bevidsthed« eksisterer, men at hans Bevis herfor glippede, idet han ikke analyserede eller definerede, hvad han mener med »mærker«, »oplever« eller »foreligger«. Men lad os nu endda holde os til det, han selv mener »at mærke, opleve« o s v. Det er Sanseligtagelser, Følelser, Stemninger, Drifter, altsaa det, J J kalder Oplevelser. Det fremgaar af J J's Udviklinger i 1. 5, 148, 156—57, at han bruger Ordene Bevidsthedsfænomener i Betydningen »noget, der kan opleves«, medens »intet« betegner, at »jeg ikke oplever noget«, eller med et andet Udtryk, at der ikke »foreligger noget for mig«, 152.

Der ligger nu ingen Analyse af Begrebet »Fænomen« i Subjektet »noget«, der opleves, eller »det«, der opleves, ud over den nega-

tive Modsætning, at der intet opleves. Noget nærmere kommer vi, idet JJ S 152 siger, at »det, der opleves« er det samme som »det, der foreligger for mig«. Da vi som sagt ingen Analyse eller Definition har faaet af Udsagnet »opleve« eller »foreligge«, er der intet andet tilbage af Sætningen at holde sig til end »jeg«, idet det siges, at »jeg« oplever, og, at det foreligger »for mig«. Men hvad er »jeg«? Det kan ikke være »min Bevidsthed«, ti denne er af JJ afvist som noget, man ikke mærker eller oplever. Det er heller ikke en mystisk Sjælesubstans. Da vi saaledes hverken har faaet at vide, hvad »jeg« er eller, hvad »oplever« eller »foreligger« er, er vi ikke kommet ud af Stedet i Forklaring af Bevidsthedsfænomenerne; og alene af den Grund ved vi heller ikke, om de eksisterer. 1. 156—57 sondrer JJ mellem »Eksistens« og »Foreliggen« og siger, at »*et Fænomen*« »foreligger«, men at »*en Genstand eksisterer*«, hvorimod han ikke vil sige, at et Fænomen eksisterer. (Udhævet af JJ S 157). Bevidsthedsfænomenerne eksisterer derfor ikke; de foreligger blot; men de er Kriterier paa, at en Genstand eksisterer, og de er Fremtrædelsesformer for en saadan Genstand, jfr S 156. M a O Sansefølelser, Følelser, Drifter og andre Bevidsthedsfænomener eksisterer ikke, men de er Fremtrædelsesformer for Genstande, som de »viser hen til«, som de »symboliserer«, »repræsenterer« for os. Vore Sanseiagttagelser af Ting, f Eks. Bordet foran mig, foreligger saaledes for mig, men eksisterer ikke; de repræsenterer eller symboliserer derimod nævnte Ting i Omverdenen d v s en Samling af kendte og ukendte Egenskaber; og denne Ting er Gestanden, der eksisterer. Paa samme Maade er mit Legeme en Genstand, der eksisterer; men alle mine Følelser, saavel Syns- som andre Følelser, af mit Legeme er de Bevidsthedsfænomener, der foreligger for mig, og som repræsenterer eller symboliserer denne Genstand, mit Legeme, men som ikke eksisterer, JJ 1. 156—57. Samme Sted siges det, at ogsaa »vor Bevidsthed« er »en Genstand«, der eksisterer, medens mine Sanseiagttagelser af mit Udseende, Adfærd og mine Oplevelser er de Fænomener, der repræsenterer denne Genstand, men som ikke eksisterer, kun foreligger for mig, S 157.

Det virker unægtelig meget overraskende her, S 157, at faa at vide, at min Bevidsthed eksisterer, skønt JJ S 148 fremhævede, at »min Bevidsthed« end ikke »foreligger for mig«, end mindre eksisterer; og Kriteriet paa, at noget eksisterer, ihvertfald altid er, at »der foreligger noget for mig«. For der ligger vel ikke en dyb

Visdom skjult i, at J J her (S 157) bruger Udtrykket »vor Bevidsthed« og ikke »min Bevidsthed?«

Dernæst maa vi spørge nærmere: Hvad er det for en Genstand — min Bevidsthed eller vor Bevidsthed — som Bevidsthedsfænomenerne viser hen til, repræsenterer eller symboliserer? Det faar man ikke noget klart Svar paa i denne Udvikling, S 156—57. Vi maa her vende os til, hvad J J ved ovennævnte tautologiske Definition, S 169, siger til nærmere Forklaring, og hans Ord lyder i deres Helhed her saaledes (idet Udhævelserne er af J J):

»Ordet »bevidsthedsfænomener« er ensbetydende med ordene »fænomener, der viser hen til en bevidst tilstand hos en organisme, — dels fordi de (*qua* oplevelser) definerer »bevidst tilstand hos en organisme« (nemlig den, jeg kalder »mig selv«), dels fordi de erfaringsmæssigt (*qua* behavioristiske eller emotionelle bevidsthedsytringer, eventuelt analyserede ud i fysiologiske detailprocesser) optræder i nogenlunde konstant sammenhæng med oplevelser hos den paagældende organisme«. Eller: forsaavidt et foreliggende fænomen eller fænomentræk — umiddelbart eller middelbart (dvs ved mere omfattende undersøgelser) — viser sig afhængigt af (bevidstheds-) processer i den organisme, for hvilken det foreligger, kaldes det et bevidsthedsfænomen. Bevidsthedsfænomenerne er altsaa ikke en særlig *art* fænomener, som kan skelnes fra og stilles i modsætning til andre fænomener, men et *hvilket som helst* fænomen kan opfattes som et bevidsthedsfænomen, nemlig forsaavidt det — umiddelbart eller middelbart — viser hen til processer i en organisme i bevidst tilstand. Selve processerne behøver ikke at være bevidste i den forstand, at de ogsaa foreligger som fænomener for den paagældende organisme, — og som regel er de ikke bevidste i denne forstand. Men de kan opfattes som en *art genstande*, der bl. a. fremtræder som organisme - afhængige træk ved de foreliggende fænomener, — foruden at de kan fremtræde som behavioristisk-fysiologiske fremtrædelsesformer for organismens sensomotoriske apparatur og dets tilstand, der bl. a. »ytrer« sig i de træk ved fænomenerne, som gør dem til bevidsthedsfænomener«.

Hvis man ikke med sine egne Øjne har læst denne Udvikling, vilde man ikke tro, at det var muligt at udtrykke sine Tanker paa en saa indviklet og kunstig Maade. J J kan være glad ved, at Fader Holberg eller Poul Martin Møller ikke lever. Det er en Gaade, hvorledes de stakkels Studenter skal kunne lære en saadan Udvikling, der endog hører til de mest fundamentale i Bogen og som ovenikøbet er omredigeret og trykt om, inden den fik denne besynderlige Form. Jeg skal nu saa kort og klart, som det er mig muligt, forsøge at trænge ind til Kernen i denne J J's Udvikling.

I den anførte tautologiske Definition siges det, at Bevidsthedsfænomener er »Fænomener, der viser hen til en bevidst Tilstand hos en Organisme«. Denne bevidste Tilstand er altsaa efter Defini-

tionen her »Genstanden«, der eksisterer, og som Bevidsthedsfænomenerne, Sansefølelser, Følelser o l, der ikke eksisterer, repræsenterer eller symboliserer. Men senere i den citerede Udtalelse siger J J at »Genstanden«, der eksisterer, er »Processer i en Organisme i bevidst Tilstand«, men at disse Processer »ikke behøver at være bevidste i den Forstand, at de ogsaa foreligger som Fænomener for den paagældende Organisme«.

Her maa man nu først spørge: hvorledes kan Processer overhovedet »eksistere« som Genstand, naar der ikke foreligger de dertil svarende repræsenterende Fænomener, idet det jo udtrykkelig S 157 siges, at »Kriterierne paa Genstandes Eksistens, paa eksisterende Genstande, altid er foreliggende Fænomener«!

Vi kan maaske komme Sagen nærmere, naar vi spørger: hvad er det for »Processer«, J J her taler om. Det oplyses ikke, om det er psykiske eller fysiologiske Processer, Men da de ikke behøver »at foreligge« for den Organisme, det Menneske, A, hvori de foregaar, men alligevel siges at eksistere, saa maa de foreligge som Bevidsthedsfænomener for *et andet Menneske*, B, altsaa et Menneske, der udefra kan iagttage disse Processer, og da maa de være fysiologiske Processer, som A ikke selv »mærker«, »oplever«.

Nu var jo imidlertid, som vi saa, det eneste faste Holdepunkt i J J's foregaaende Udvikling, da han ikke analyserer hvad »mærke«, »foreligge« er, netop dette, at det foreligger, I, »for mig« S 152. Men S 169, i den ovenfor citerede Udvikling, springer han pludselig over i en anden Betydning af »foreligger«, nemlig II »foreligger for et andet Menneske«, en anden Organisme, en anden Bevidsthed. Dette Spring gør J J slet ikke selv opmærksom paa og er formentlig ikke selv klar derover. Og efter sit eget fundamentale Udgangspunkt S 152, at et Fænomen er I, noget, der »foreligger for mig«, kan han overhovedet ikke S 169 i Definitionsudviklingen blande Betydning II ind, og denne Indblanding gør kun denne Udvikling yderligere vanskelig at forstaa¹⁾.

¹⁾ En anden Organisme, et andet Menneske er jo efter J J ogsaa en Genstand. Men det ses ikke, hvorledes J J ud fra sin egen Analyse overhovedet kan naa til Antagelsen af Genstande, Ting i Rummet, der har de Egenskaber, som vore Sansefølelser siger os, men som ogsaa kan have andre, endnu ikke af os fornemmede Egenskaber, altsaa en Enhed eller »Samling« af »kendte og ukendte« Egenskaber (1. 156), et noget, der *har* disse Egenskaber. Ti de eneste Fænomener, der »foreligger« eller som J J »mærker« er, som vist, kun Sansefølelser, Følelser o l, men ikke den Skelnen, der adskiller disse enkelte Bevidsthedsfænomener fra den »Samling« af Egenskaber eller Enhed, »Tingen« med kendte eller ukendte

Men endelig maa man spørge: hvad er egentlig Meningen med at sige, at Bevidsthedsfænomenerne, en Organismes Sanselagttagelser, Følelser o l ikke eksisterer, men kun foreligger, men at Genstanden, den bevidste Tilstand hos Organismen eksisterer? Ti inden J J kan afgøre, om noget »eksisterer« eller om det blot »foreligger«, bør han først analysere og definere, hvad vi skal forstaa ved »Eksistens«. Men hverken dette Grundbegreb eller Begrebet »Foreliggen« analyserer eller definerer han.

Kort udtrykt er Resultatet af de lange Udviklinger da dette: Bevidsthed er Bevidsthed, Bevidsthedsfænomener er Bevidsthedsfænomener; Bevidsthedsfænomener eksisterer ikke; de foreligger; hvad dette er, vides ikke; de viser hen til en bevidst Tilstand; denne eksisterer; men den behøver ikke at være bevidst for mig, der har den; men da Kriterierne paa, at den eksisterer, i saa Fald ikke for mig er tilstede, ved jeg alligevel ikke, at den eksisterer!

Man skal lede længe i Nutidens Videnskab for at finde Udviklinger, der viser en saadan Uklarhed og udtalt Tankeforvirring, som J J's ovenfor anførte Fremstilling giver Vidnesbyrd om.

Tendensen til at analysere det uanalyserbare og ikke anerkende det, der ikke kan analyseres, gennemsyrrer ikke blot de ovennævnte Afsnit men idethele J J's Fremstillinger, baade 1 og 2, og gør dem paa afgørende Punkter uklare; og Forsøg paa at forklare det uforklarlige fører naturligvis altid til omstændelige og lange Udviklinger, der alligevel ikke giver nogen virkelig Forklaring, fordi Analysen ikke føres igennem tilbunds, ti i saa Fald vilde Forsøget være opgivet, og de lange Forklaringer vise sig overflødige. Det vilde naturligvis føre for vidt her at komme ind paa alle disse J J's Forklaringsforsøg, disse Udslag af en fejltagtig videnskabelig Metode. Foruden det ovenfor anførte om det centrale Emne, Bevidstheden, skal endnu blot anføres enkelte Eksempler paa denne Metode.

S 153 udtaler J J saaledes om de »formentlig lokalløse« Fænomener: Tanker, Følelser, Beslutninger, at da disse »ikke er nærmere defineret«, synes det ham »uklart, hvad det egentlig er, man betegner med Ordene »Tanker«, »Beslutninger«, »Følelser« etc, og

Egenskaber, som er J J's »Genstand«. Naar J J ikke »mærker« eller »oplever« den Enhed, der hedder »min Bevidsthed«, »Jeget«, som værende forskellig fra de enkelte Fornemmelser, Følelser o l, som Enheden, der har disse, kan han heller ikke »mærke« eller »opleve« den Enhed, der hedder Tingen i Rummet, Enheden af kendte og ukendte Egenskaber.

»jeg er følgelig ikke sikker paa, om der virkelig eksisterer (forekommer) lokalløse Fænomener«. (Ved Fænomener med Lokalpræg forstaas Fænomener, der umiddelbart har Præg af at befinde sig et eller andet *Sted* i Rummet, f Eks Bordet foran mig, medens lokalløse er Fænomener som Følelser, Tanker, der ikke kan paa-vises at befinde sig noget *Sted* i Rummet).

Til JJ's nævnte Udtalelse er der for det første at sige, at han her sidestiller »eksisterer« og »forekommer«, men at dette, som ovenfor vist, efter hans egne Analyser og Definitioner er urigtigt, idet Bevidstfænomener »forekommer« eller »foreligger«, men »eksisterer« ikke. Men da Følelser, Tanker og Beslutninger og andre Bevidsthedsfænomener saaledes kun foreligger eller forekommer, men ikke eksisterer, er det alene af den Grund meningsløst af JJ at spørge, om Følelser, Tanker og andre lokalløse Fænomener, »eksisterer«. Efter hans egen Analyse og Definition er det givet, at de ikke eksisterer. Men det gør forøvrigt de *lokalprægede* Bevidsthedsfænomener heller ikke; ogsaa de foreligger blot, men eksisterer ikke. Det er da af en dobbelt Grund meningsløst *særlig* at spørge, om de *lokaløse* Bevidsthedsfænomener eksisterer.

Men dernæst er det helt hen i Vejret her at kræve en Definition af, hvad Tanker, Følelser egentlig er (JJ 1. 153). Man kan lige saa godt kræve defineret, hvad en udstrakt Genstand, en Ting i Rummet »egenlig er«, som at kræve defineret, hvad en Følelse eller en Tanke er. Vi ved lige saa lidt, hvad fysiske Genstande, udstrakte Genstande i Rummet er, som, hvad psykiske Fænomener som Tanker, Følelser, Sansefornemmelser er, være sig lokalprægede eller lokalløse. Udstrakte Genstande hører ligesom Bevidsthedstilstande til de sidste irreduktible, uanalyserbare Kendsgerninger.

Men at det er lige saa umuligt at »analysere«, hvad det psykiske, Tanker, Følelser osv, egentlig er som, hvad det fysiske, materielle dvs udstrakte Genstande i Rummet er, kunde JJ paa Forhaand have sagt sig selv, om han havde tænkt erkendelsesteoretisk over Sagen. JJ burde, inden han skrev sin Psykologi, have taget et Kursus i Erkendelsesteori; og han burde her nøje have studeret Afnittet om videnskabelig Metodelære i min Bog II Kap 13. Han vilde da have indset, at alle hans Spørgsmaal om og Analyser af uanalyserbare Kendsgerninger og deraf følgende lange og omstændelige Udviklinger er ganske overflødige og ikke fører til andet end de forvirrede og selvmodsigende Tankegange, som JJ, som ovenfor vist, forvilder sig ind i.

Til de samme Tankegange hører endelig ogsaa J J's mange Udviklinger om Begreber som »Sjæl«, »aandeligt Jeg« o l. Da der ikke i vore Dage er noget fornuftigt Menneske, der videnskabelig vil hævde, at Sjælen er en Substans, uafhængig af Legemet, evig o l (det hører under Religionens, ikke under Videnskabens Omraade), er hele J J's mange, omstændelige Kampe mod Ordet og Begrebet »Sjæl«, J J 1. 5—6, 221, 231—32, 2. 362, 366, 386 o s v, en Kamp med Vejr-møller. Hvad enten man kalder det psykiske for »Sjæl« eller »Bevidsthed« eller »Aand«, menes der det samme sidste irreduktible Faktum; og der er ingensomhelst Grund til som J J særlig at blive polemisk eller komme i Affekt, blot fordi man bruger Ordet »Sjæl« eller »Aand«, »aandeligt Jeg« istedenfor eller til Afveksling for Ordet »Bevidsthed«.

Ligesaa overflødig er hans vidtløftige Kamp mod Begrebet »Evne« og de »evnepsykologiske« Forklaringer, J J 1. 5—6, 2. 356 ff, 363, 387. Der er jo intet fornuftigt Menneske, der ved »Evne« forstaar andet eller mere end den Egenskab hos en Ting eller et Væsen, at det *kan* udføre en eller anden Virksomhed; og der er ingen Grund til i den Anledning at komme ind paa lange Analyser og Forklaringer, som alligevel intet forklarer. Fysikken definerer som bekendt Begrebet »Energi« som »Evnen til at udføre et Arbejde«; men det falder ikke Fysikeren ind i den Anledning at komme ind paa Kritik af »Evne«-Begrebet og lange Forklaringer, der skal sætte noget andet i Stedet for dette naturlige Begreb. Derfor maa ogsaa Psykologien have Ret til at tale om Skelne-Evne, Sammenligne-Evne, idet der hermed kun menes, at et Væsen, være sig en Hund eller et Menneske, *kan*, er i Stand til at skelne, sammenligne o s v. I ubevogtede Øjeblikke kan selv J J ikke lade være, ligesom Fysiologer og Psykologer i Almindelighed, at bruge Ordet Evne, se f Eks 1. 114 (om Hundes Skelneevne).

Men bag al denne J J's Don Quixottiske Kamp med disse og lignende Vejr-møller ligger den fejlagtige videnskabelige Metode at ville forklare det psykiske, Bevidsthedstilstande ved det fysiske, ved fysiologiske Processer. Han lever i den mærkelige Erkendelses-Illusion, at kun det fysiske, det lokalprægede, de i Rummet værende Genstande og Processer er klare og ikke behøver yderligere Forklaring, men at derimod de psykiske Processer, som Tanker, Følelser, Vilje, Evne er »uklare«, »mystiske« og først bliver klare ved at blive forklaret som i sidste Instans fysiologiske Processer¹⁾.

¹⁾ I 1. 213 taler J J om det »skæbnsvangert forkerte Princip: at psykiske Fænomener ikke maa forklares ved materielle Aarsager og materielle Fæ-

Dette er i Virkeligheden videnskabelig set et ganske haabløst Foretagende. Vi forstaar ikke en fysisk eller fysiologisk Proces den mindste Smule bedre end en psykisk. At en Kugle ved at støde til en anden Kugle kan »meddele« denne Kugle sin Bevægelse, eller, at en Lys- eller Lydvirkning ved at ramme menneskelige Organer gennem Nerverne »meddeler« eller »forplanter« sig til Hjernen, er lige saa uforklarligt som de psykiske Processer, Tanker, Følelser o.l. Og hvorledes en fysiologisk Proces, f. Eks nævnte ydre Paavirkning af et Organs Nerver, pludselig efterfølges af, »slaar over i« en psykisk Proces, vor Sansefønmelse af Lys og Lyd, forstaar vi ikke og ved intet om. Rimeligvis findes der ogsaa for hver eneste Tanke, Følelse, Stemning, Viljesbeslutning, en dertil svarende fysiologisk Proces, maaske kun uendelig smaa Bevægelser i Hjerne-cellerne. Men dette viser jo, som det saa ofte er fremhævet, kun *Parallelisme, ikke Identitet* mellem de fysiologiske og de psykiske Processer. Der vindes da intet ved at »forklare« Tanker, Følelser, Vilje, som Bevægelser i Hjernecellerne, lige saa lidt som ved at forklare disse Bevægelser som Tanker, Følelser o.l. Sindsbevægelser, f. Eks Vrede, Had, Glæde ledsages af visse dertil svarende Ændringer i Karnervesystemet (Sammentrækning eller Udvidelse af Blodkarrene), men Sindsbevægelser *er ikke identiske* med disse Bevægelser i Karnerverne, som *C. Lange* troede, men som *Alfred Lehmann* klart imødegik, da han paaviste, at Karnervebevægelserne kommer *efter* Sindsbevægelserne. Alt hvad Fysiologi og Psykologi i Forening kan give, er at paavise saadanne parallelle psykiske og fysiologiske Processer, hvoraf de førstnævnte i Tid snart viser sig før de sidstnævnte (Sindsbevægelser — vasomotoriske Ændringer) og snart efter de sidstnævnte (ydre Paavirkninger af Organer — vore Sansefønmelser). Men hvori disse tidmæssige Sammenhæng mellem fysiologiske og psykiske Processer egentlig bestaar, ved vi ikke.

Store Dele af J J's Fremstillinger, baade J J 1 og J J 2, er præget af hans nævnte haabløse Forsøg paa at forklare psykiske ved Hjælp af materielle Processer, at analysere det uanalyserbare, der, som ovenfor paavist, fører til uklare, selvmodsigende og omstændelige nomener ikke ved psykiske Aarsager. Hvis der med denne Udtalelse ikke tænkes paa andet end, at visse fysiologiske Processer i det menneskelige Legeme i Tid enten gaar forud for eller kommer bag efter visse psykiske Processer, og at der kan paavises en lovmæssig Sammenhæng mellem dem, er der intet at indvende mod Udtalelsen. Hvis J J derimod med denne Udtalelse mener, at de psykiske Processer faar en dybere Forklaring ved i sidste Instans at forklares som fysiologiske, er hans Opfattelse urigtig.

Udviklinger, der til syvende og sidst intet forklarer, idet Analysen aldrig føres igennem til Bunds, nemlig overfor de Grundbegreber, han selv uden videre tror paa og bygger paa. Hans Fremstillinger er derfor for store Afsnits Vedkommende ikke blot pædagogisk højst uheldige, idet Læserne med Rette maa finde dem uklare og tildels uforstaaelige, men, hvad der er alvorligere, disse J J's Fremstillinger er fra et rent videnskabelig Synspunkt betænkelige, idet de bygger paa en fejltagtig videnskabelig Metode. Betænkeligt er det endelig ogsaa, at han, som ovenfor paavist, har et saa lidet dybtgaaende Kendskab til Erkendelsesteori og alligevel tillader sig at udtale de mest absolutte Domme paa dette Omraade.